

УДК 378,147:][159,937:821
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-3-26>

Ольга СТРИЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-7571-1486
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) *ostrilets5@gmail.com*

Марта ГЕНЕСІРАН,
orcid.org/0000-0003-2658-1486
викладач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) *mrtstrits@gmail.com*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПРИЙМАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто теоретичні основи сприймання художніх творів у підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Проаналізовано стан і визначено проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

На підставі науково-методичної літератури окреслено, що процес сприймання художніх творів у підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва поєднує комплекс елементів естетичної свідомості: 1) почуття (як психічна здатність людини сприймати красу предметів і явищ об'єктивного світу); 2) естетичний смак (як внутрішній стимул до конкретної поведінки, до оцінювання своєї діяльності та вчинків, зовнішнього вигляду, предметів, явищ навколишнього світу); 3) ідеал (як цілісний образ довершеної людини й досконалого життя, який викликає естетичні почуття задоволення, радості та бажання наслідувати). З огляду на це, виявлено, що ефективність цього процесу значно залежить від рівня сформованості у студентів вищих педагогічних навчальних закладів професійних знань, навичок і вмінь.

Визначено науково-методологічні підходи в контексті герменевтичного, феноменологічного, компетентнісного підходів, а саме: 1) герменевтичний підхід дозволяє стимулювати у майбутніх фахівців інтерес до образотворчого мистецтва; 2) феноменологічний підхід у навчальному процесі підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми розглядаємо через осмислення змісту художнього твору; 3) компетентнісний підхід забезпечує використання майбутнім учителем образотворчого мистецтва інтерактивних методів спілкування, скерованих на творчу взаємодію та на ціннісне ставлення до творчості.

Узагальнюючи вищесказане, можемо стверджувати, що особливим аспектом підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до сприймання художніх творів є формування професійних знань, умінь і навичок, які сприяють творчому ставленню до майбутньої професії, інтересу до прекрасного у навколишньому житті.

Ключові слова: *пізнавальний процес, сприймання, художні твори, майбутні вчителі образотворчого мистецтва.*

Olha STRILETS,
orcid.org/0000-0002-7571-1486
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Artistic Disciplines and Teaching Methods
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *ostrilets5@gmail.com*

Marta HENESIRAN,
orcid.org/0000-0003-2658-1486
Assistant Lecturer at the Department of Artistic Disciplines and Teaching Methods
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *mrtstrits@gmail.com*

THEORETICAL BASES OF ARTWORKS PERCEPTION IN THE TRAINING OF THE FUTURE FINE ARTS TEACHER

The theoretical bases of artworks perception in the training of the future fine arts teacher are considered in the article. The condition and problems of the future fine arts teacher professional training are analyzed.

On the basis of scientific and methodological sources it is outlined that the process of artworks perception in the training of the future fine arts teachers combines a set of elements of aesthetic consciousness: 1) feelings (as a mental ability to perceive the beauty of objects and phenomena of the objective world); 2) aesthetic taste (as an internal stimulus to specific behavior, to evaluate their activities and actions, appearance, objects, phenomena of the world); 3) the ideal (as a holistic image of a perfect man and a perfect life, which evokes aesthetic feelings of pleasure, joy and desire to imitate). In this regard, it is found that the effectiveness of this process largely depends on the level of formation of professional knowledge, skills and abilities among the students of higher pedagogical educational institutions.

Scientific and methodological approaches in the context of hermeneutic, phenomenological, competence approaches are determined, namely: 1) hermeneutic approach allows to stimulate future specialists' interest in fine arts; 2) the phenomenological approach in the educational process of the future fine arts teacher's training is considered through comprehension of the maintenance of an artwork; 3) the competence approach ensures the future fine arts teacher's use of interactive methods of communication aimed at creative interaction and a value attitude to creativity.

Summarizing the above mentioned, it should be said that a special aspect of the future fine arts teachers' training for the perception of artworks is the formation of professional knowledge, skills and abilities that promote a creative attitude to the future profession, interest in beautiful in the natural world.

Key words: cognitive process, perception, artworks, future fine arts teachers.

Постановка проблеми. У контексті сучасних умов концепція формування духовної, творчої особистості передбачає якісну професійну підготовку майбутнього фахівця, що впливає на розвиток ціннісного ставлення до навколишнього світу і є важливим складником професійної діяльності сучасного педагога. Для реалізації певної мети студенти вищих навчальних закладів повинні набути високої фахової кваліфікації, стати носіями високих духовних цінностей та ідеалів культури українського народу, розуміти особливості художніх творів і вільно орієнтуватися в різноплановому світі мистецтва. Особливу роль відіграє дослідження сприймання художніх творів у підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Аналіз досліджень. Питання сприймання творів мистецтва розглядали у різні часи науковці, філософи, діячі, педагоги, а саме: Аристотель, Б. Асаф'єв, Н. Бердяєв, М. Каган, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський та ін. Різні аспекти сприйняття мистецьких творів проаналізовано в психолого-педагогічних дослідженнях Б. Ананьєва, П. Гальперіна, О. Леонтєва, Б. Теплова, П. Якобсона та ін.; охарактеризовано питання педагогічної майстерності у дослідженнях І. Гончарова, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кічук, С. Нікітчина, С. Сисоевої, Н. Тарасевич та ін.; положення теорії мистецької освіти та художньо-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін обґрунтовано в працях вітчизняних учених В. Бутенка, С. Коновець, М. Лещенка, С. Соломахи, О. Щолокової та ін.; питання художньо-естетичного виховання особистості досліджували І. Бех, В. Бутенко, М. Лещенко, Н. Миропольська, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, В. Радкевич, О. Рудницька та ін.

Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до навчання й виховання учнів загальноосвітніх шкіл стала предметом окремих досліджень Т. Міхової (Міхова, 2003), Г. Сотської

(Сотська, 2008), О. Ткачука (Ткачук, 2003) та інших учених, які ґрунтовно вивчають проблему формування готовності студентів до організації різних видів художньо-творчої діяльності школярів на уроках мистецтва. Однак дослідники не зовсім достатньо уваги приділяють питанням сприймання художніх творів у підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які потребують спеціального дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ щодо сприймання художніх творів у підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Актуальність гуманістичних ідей стосується всіх галузей освітнього простору, зокрема мистецтва. Щодо цього гуманізація мистецької освіти допомагає майбутнім фахівцям стати гармонійною особистістю, мати високу професійну майстерність, тобто сприяє розкриттю внутрішнього багатства людини, мотивуючи і стимулюючи її діяльність, спрямовану на перетворення навколишнього світу.

Підкреслимо, що процес естетичного сприймання пов'язують зі сприйманням творів мистецтва, що містять гуманістичну спрямованість розвитку особистості, дає їй можливість отримати професійні знання про іншу людину, співпереживати їй, роздумувати про неї, спілкуватися. За висловлюванням українського філософа, музикознавця Л. Левчук, «сприймання мистецтва передбачає включення розвинених здібностей і талановитість реципієнта. У цьому й полягає його співтворчість із митцем, процес якої ґрунтується на осмисленні й естетичному переживанні образу, заданого творцем; реципієнт має відтворити і завершити цілісність художньої реальності за допомогою уяви. Без цього мистецький твір залишається «річчю в собі». Сприймання мистецтва формується всім життям людини і загальним набутком культури суспільства» (Левчук, 2010).

Термін «сприйняття» слід розглядати як пізнавальний психічний процес, який полягає у відображенні людиною предметів і явищ у сукупності всіх їх якостей за умов безпосередньої дії на органи чуття (Українська психологічна термінологія, 2010). На думку науковця О. Отич, сприймання художнього твору – це не тільки пізнавальний акт, а й емоційна мальовничість сприйнятого, вираження ставлення до нього. Дослідник стверджує, що сприймання мистецтва пов'язане «з таким напруженням душевних сил, за якого стає можливим і сприймання множини його сторін, деталей, і цілісне інтуїтивне осягнення провідної ідеї твору, що не розкривається очевидно, але формується в результаті синтезу, узагальнення множини асоціацій, що виникають у реципієнта» (Отич, 2003: 149–156).

Історіографія вказує, що вперше процес сприймання мистецтва був обґрунтований давньогрецьким філософом Аристотелем. Учений розглядав вплив мистецтва як очищення душі за допомогою почуття, співпереживання та страху (Аристотель, 1976: 46–50).

Пізнавальний процес проаналізували у своїх роботах видатні психологи П. Гальперін, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, які стверджували, що процес сприйняття – це своєрідна дія, спрямована на обстеження об'єкта сприймання і на створення його копії, подібності. Так, видатний психолог С. Рубінштейн зазначав, що «сприймання предметів, із якими суб'єкту доводиться мати справу, умов, у яких відбувається його діяльність, становлять необхідну передумову усвідомленої людської дії». У дослідженнях процесу сприйняття науковець визначив певні стадії сприймання і стверджував, що «життєва практика змушує людину перейти від мимовільного сприймання до цілеспрямованої діяльності спостереження». (Рубінштейн, 2002).

На думку американського психолога Т. Манро, процес сприймання художнього твору є результатом емоційної реакції людини. Науковець зазначає: «Сумнівно вважати, що митці, як правило, найкраще сприймають або оцінюють мистецтво. Звичайна людина, яка не є фахівцем, оцінить твір безсторонньо й чесно, зважаючи на його культурно-історичні цінності, оскільки вона не розділяє тих відчуттів, які переживали автори творів (кохання, ненависть, пошана, поклоніння тощо)» (Рубінштейн, 2002: 14).

У своїх дослідженнях відомий психолог П. М. Якобсон висловлював думку про те, що процес сприймання художніх творів пов'язаний із пробудженням у людини інтересу до мистецького пізнання, до спілкування з творами мистецтва. (Якобсон, 1964). Щодо цього музикозна-

вець Б. Асаф'єв зазначав: «Можна дивитись на мистецький витвір і не бачити в ньому живопису (чи то гобелен, чи то килим). Це відбувається тоді, коли глядач сприймає лише вкрите фарбою полотно. У цих випадках можна вести мову про перцепцію, а не естетичне сприймання, яке потребує творчого ставлення» (Асаф'єв, 1971).

Сучасні дослідники розглядають процес сприймання як «глибинний, особистісний процес, що проходить у свідомості людини та важко фіксується під час спостереження», завдяки якому створюється «цілісний образ предмета, що виникає у результаті впливу об'єктивного світу на органи чуття, відображаючи зовнішні сторони предмета» (Степанов, Фіцула, 2003). Досліджуючи процес сприймання художніх творів образотворчого мистецтва, вчені вказують на те, що людина провадить певну діяльність, спрямовану на те, щоб привести образ сприймання у відповідність до предмета. Предмет є об'єктом не лише усвідомлення, а й практичної дії, яка контролює це усвідомлення.

Відомий український дослідник В. Роменець у праці «Психологія творчості» розглядає сприймання як основу для розуміння художніх творів. Автор стверджує, що «для цілісного сприймання будь-якого художнього твору не досить одного лише чуттєвого враження – впливу на органи чуття. Образ предмета, який сприймається, завжди складається з чуттєвого враження і певного суб'єктивного доповнення, пов'язаного з досвідом людини» (Роменець, 2001: 1).

Отже, спираючись на аналіз науково-методичної літератури, ми вважаємо, що процес сприймання художніх творів у підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва поєднує комплекс елементів естетичної свідомості, а саме: 1) почуття, що передбачають психічну здатність людини сприймати красу предметів і явищ об'єктивного світу; 2) естетичний смак розглядаємо як внутрішній стимул до конкретної поведінки, до оцінювання своєї діяльності і вчинків, зовнішнього вигляду, предметів, явищ навколишнього світу; 3) ідеал, що передбачає цілісний образ доведеної людини й досконалого життя, який викликає естетичні почуття задоволення, радості та бажання наслідувати. З огляду на це, науковець сучасності О. Рудницька розглядає процес сприймання художніх творів образотворчого мистецтва як особливий вид внутрішньої діяльності, під час якого людина робить логічний висновок, класифікує одержані сенсорні сигнали, чим забезпечує зворотний зв'язок із зовнішнім предметом. Оскільки

формування у суб'єкта образу того чи іншого явища включає акти виокремлення інформативних ознак, їх аналізу, порівняння, відбору, абстрагування, запам'ятовування тощо, то сприйняття становить перший і обов'язковий етап будь-якого розумового процесу (Рудницька, 1992: 89). Отже, сприймання художніх творів у підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва завжди пов'язане з осмисленням і зарахуванням до певного класу явищ того, що людина бачить, чує, відчуває.

Особливу роль у процесі сприймання художніх творів відіграє підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, який повинен володіти професійними знаннями, навичками та вміннями. Тому важливість окресленої проблеми становить наукове дослідження І. Демченко з питань творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Науковець обґрунтовує й експериментально перевіряє ефективність педагогічних умов та запропонованої методики творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва на інтерактивних засадах особистісно орієнтованого змісту навчання й виховання школярів у процесі як урочної, так і позакласної діяльності. (Демченко, 2009).

Вивчення окресленої проблеми дозволяють нам визначити теоретико-методологічну базу дослідження в контексті герменевтичного, феноменологічного, компетентнісного підходів, а саме:

– герменевтичний підхід дозволяє стимулювати у майбутніх фахівців інтерес до образотворчого мистецтва;

– феноменологічний підхід у навчальному процесі підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми розглядаємо через осмислення змісту художнього твору;

– компетентнісний підхід забезпечує використання майбутнім учителем образотворчого мистецтва інтерактивних методів спілкування, скерованих на творчу взаємодію та ціннісне ставлення до творчості.

Таким чином, визначення науково-методологічних підходів дає підстави стверджувати, що у сприйманні художніх творів майбутній учитель образотворчого мистецтва повинен уміти використовувати власний естетичний досвід, цінності, ідеали у галузі педагогічної діяльності, що дозволить йому перетворитися у педагога-митця, здатного виявляти інтерес до прекрасного у навколишньому житті та формувати естетичну культуру в учнів.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, можемо стверджувати, що процес сприймання художніх творів у підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва є певним психологічним процесом, який характеризується інтенсивністю естетичних почуттів, естетичного смаку, ідеалу, творчого переживання, що сприяє поширенню і збагаченню особистого досвіду естетичного світобачення. Проаналізувавши науково-методичну літературу з окресленої проблеми, вважаємо, що особливим аспектом підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до сприймання художніх творів є формування професійних знань, умінь і навичок.

Подальші перспективи вбачаємо у дослідженні компонентної структури сприйняття художніх творів у процесі підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. О душе. Москва : Мысль, 1976. С. 46–50.
2. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. Москва, 1971.
3. Демченко І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: монографія. Київ : Оміда, 2009. 218 с.
4. Левчук Л. Естетика. Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
5. Міхова Т. Підготовка майбутніх учителів до формування у школярів продуктивних способів образотворчої діяльності навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 235 с.
6. Отич О. Мистецтво у змісті неперервної професійної освіти. Професійно-художня освіта України: зб. наук. праць. Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2003. Вип. II. С. 149–156.
7. Роменець В. Психологія творчості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 286 с.
8. Рубинштейн С. Основи общей психологии. Питер, 2002. 720 с.
9. Рудницька О. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. Київ : КДП, 1992. 95 с.
10. Сотська Г. Підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до навчання учнів основної школи художнього конструювання : дис. ... канд. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 250 с.
11. Степанов О., Фіцула М. Основи психології і педагогіки : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 504 с.
12. Ткачук О. Формування професійної здатності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до художнього навчання школярів : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. 2003. 230 с.
13. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. За ред. Л. А. Чепи. Київ, 2010. 302 с.
14. Якобсон П. Психология художественного восприятия. Москва : Искусство. 1964. 86 с.

REFERENCES

1. Aristotle. O dushe. [About the soul] Moscow: Mysl, 1976. pp. 46-50 [in Russian].
2. Asafiev B. Muzykalnaya forma kak protsess. [Musical form as a process] Moscow, 1971 [in Russian].
3. Demchenko I. Tvorchy rozvytok uchniv pochatkovoyi shkoly zasobamy obrazotvorchoho mystetstva. [Creative development of primary school students by means of fine arts: monograph] Kyiv: Omida, 2009. 218 p. [in Ukrainian].
4. Levchuk L. Estetyka. Pidruchnyk. [Aesthetics. Textbook] Kyiv: Center for Educational Literature, 2010. 520 p. [in Ukrainian].
5. Mikhova T. Pidhotovka maybutnikh uchyteliv do formuvannya u shkolyariv produktyvnykh sposobiv obrazotvorchoyi diyalnosti navchannya. [Preparation of future teachers for the formation of schoolchildren's productive ways of creative learning] Odessa, 2003. 235 p. [in Ukrainian].
6. Otych O. Mystetstvo u zmisti neperervnoyi profesiynoyi osvity. [Art in the content of continuing professional education. Vocational and artistic education of Ukraine] Cherkasy: Cherkasy CNTEI, 2003. Issue. II. pp. 149 -156. [in Ukrainian].
7. Romenets V. Psykholohiya tvorchosti. Navch. Posibnyk. [Psychology of creativity. Teaching. manual.] Kyiv: Lybid, 2001. 286 p. [in Ukrainian].
8. Rubinstein S. Osnovy obshchey psykholohy. [Fundamentals of general psychology] Peter, 2002. 720 p. [in Russian].
9. Rudnytska O. Spryynyattya muzyky i pedahohichna kultura vchytelya. [Perception of music and pedagogical culture of the teacher] Kyiv: KDPI, 1992. 95 p. [in Ukrainian].
10. Sotska G. Pidhotovka maybutnoho vchytelya obrazotvorchoho mystetstva do navchannya uchniv osnovnoyi shkoly khudozhnoho konstruyuvannya. [Preparation of the future teacher of fine arts for training of pupils of the basic school of art design] Kyiv, 2008. 250 p. [in Ukrainian].
11. Stepanov O., Fitsula M. Osnovy psykholohiyi i pedahohiky. Pidruchnyk [Fundamentals of psychology and pedagogy. Textbook] Kyiv: Akademvydav, 2003. 504 p. [in Ukrainian].
12. Tkachuk O. Formuvannya profesiynoyi zdatnosti maybutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva do khudozhnoho navchannya shkolyariv. [Formation of professional ability of future teachers of fine arts to art training of schoolboys] 2003. 230 p. [in Ukrainian].
12. Ukrayinska psykholohichna terminolohiya: slovnyk-dovidnyk. [Ukrainian psychological terminology: dictionary-reference book] For order. L. A. Chepi. Kyiv, 2010. 302 p. [in Ukrainian].
13. Jacobson P. Psykholohyya khudozhestvennoho vospryyatyya. [Psychology of artistic perception] Moscow: Art. 1964. 86 p. [in Russian].